

TOMÁŠ SEIDL, PAVEL CHROMÝ

PROBLÉMY INTEGRACE MARGINÁLNÍHO ÚZEMÍ DO REGIONÁLNÍHO SYSTÉMU: PŘÍKLAD VOJENSKÉHO ÚJEZDU BOLETICE

SEIDL, T., CHROMÝ, P. (2010): Problems concerning the integration of marginal regions into the regional system: the case of the Boletice Military Training Area. *Geografie*, 115, No. 1, pp. 44–63. – The study should further discussion concerning the problems of military areas, as a type of periphery with strong natural potential. The primary goal is to analyze the impacts of recently presented concepts for utilising the Boletice Military Area, with regard to the Natura 2000 network and sites. The study defines the region's degree of marginality by using statistical methods and an aggregate index. A central part of the study contains an analysis of a field survey of the behaviour and expectations of local and regional stakeholders, as well as the results of observations from a higher hierarchical level. All findings are then used to develop a broad-based conception of sustainable tourism and regional development for such a unique area.

KEY WORDS: military area – marginality – conversion – core–periphery – Czechia.

Príspevek byl zpracován s podporou grantového projektu GA ČR č. 403/07/0743 „Role lidského a sociálního kapitálu v procesu integrace periferií do regionálních struktur Česka v kontextu nové Evropy“ a výzkumného záměru MSM 0021620831 MŠMT ČR „Geografické systémy a rizikové procesy v kontextu globálních změn a evropské integrace“.

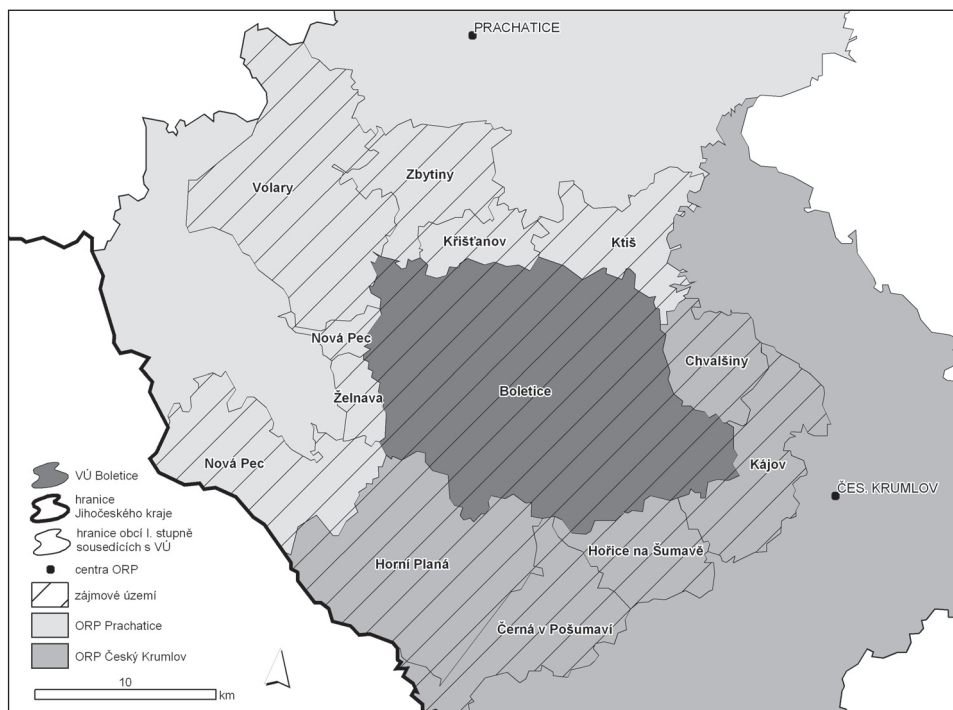
Úvod

V ústředí zájmu české sociální geografie v průběhu 90. let stálo mimo jiné řešení problémů spojených s procesem posttotalitní transformace (Hampl a kol. 1996, 2001; Hampl, Dostál, Drbohlav 2007). S ohledem na odklon od nivelizačních tendencí ve vývoji společnosti a prostoru (regionů), který souvisel s pádem komunistického režimu, se postupně v průběhu 90. let začaly projevovat sociální i regionální disparity/nerovnosti v koncentraci problémů jak socioekonomické, tak sociokulturní povahy. Byly obnoveny, resp. se znovu projeví, rozdíly v potenciálu rozvoje regionů podmíněné sídelní hierarchií, makropolohově (gradient Z–V), ale také rozdílnou kvalitou lidského a sociálního kapitálu v území (Jančák, Havlíček, Chromý, Marada 2008), resp. aktivitou subjektů regionálního rozvoje (Blažek, Csank 2007). Ve vývoji územních rozdílů hraje podmiňující úlohu sídelní/regionální hierarchie z hlediska diferenciací „úspěšnosti“ vývoje územních jednotek, makropolohová atraktivita území (v reakci na obrát v geopolitické a geoeconomické situaci), kvalita lidského a sociálního kapitálu ve vazbě na schopnost využít potenciál rozvoje území. V oblasti výzkumu procesu polarizace prostoru dosud vědci věnovali pozornost především identifikaci problémových oblastí: jednak hospodářsky

slabých a strukturálně postižených, jednak periferních – pohraničních (Jeřábek, Dokoupil, Havlíček a kol. 2004) a vnitřních periferií (Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2008). Vymezením problémových území na bázi rozsáhlejších územních celků (okresů) se věnoval např. Marada (2001), na bázi menších územních jednotek byl zájem prohlouben až v průběhu tohoto desetiletí (Novotná ed. 2005; Musil, Müller 2008). Výjimečně a mnohdy spíše implicitně a v podstatě i v odlišných souvislostech se pozornost zaměřila i na řešení problémů specifických území, jimiž jsou např. vojenské újezdy. Výzkum území vojenských újezdů (dále též VÚ) v Česku se však dosud soustředil zejména na řešení problémů souvisejících s procesem konverze prostorů VÚ Ralsko a VÚ Mladá. Vzhledem k tomu, že právě území vojenských újezdů lze považovat za území silně periferní až marginální a tedy zaujímající výrazně excentrickou polohu v polarizovaném prostoru, jeví se jejich hlubší studium nejen jako potřebné, ale i nezbytné. Příčinou „nezájmu“ vědců o studium vojenských újezdů byly jednak vnější společenské/politické podmínky, mj. nedostatek informací a neexistující či omezené možnosti informace získat, jednak obecná „nepodstatnost“ – resp. neexistence aktuálního problému vyžadujícího bezprostřední řešení. Problémy vyvstaly až v souvislosti s uvolněním poměrů¹ a diskuzemi nejen o konverzi, ale i o budoucím vývoji využití rozsáhlých marginalizovaných prostorů a jejich „zázemí“. Území vojenských újezdů představuje proto oblast doposud nepřilíš „probádanou“. V souvislosti se vzrůstajícím tlakem na využívání území je pak laboratoří i pro sociální geografii (viz např. Geografie 103, č. 3). A to jak z hlediska možnosti řešení obecných otázek vývoje geografických systémů – sledování a interpretace mechanismů polarizace prostoru a integrace marginálních území do regionálního systému, tak z hlediska regionálního rozvoje – formulací konkrétních/alternativních či komplementárních návrhů řešení rozvoje specifických území včetně oblastí přilehlých.

Tomu odpovídá i struktura příspěvku. Jeho cílem je v obecné rovině přispět do diskuze o vývoji polarizace prostoru, existenci marginálních území (na příkladu vojenských újezdů) a následně na příkladu Boleticka dokumentovat proces a problémy integrace území do regionálního systému, navrhnout postup řešení a zdůraznit zásadní podmínky úspěšnosti samotné integrace. V rovině konkrétní je naším cílem analyzovat proces polarizace území v sousedství vojenského újezdu Boletice, interpretovat a vyhodnotit získaná primární data umožňující posoudit možné trendy vývoje/rozvoje zájmového území, identifikovat hlavní rysy konverze vojenských území a hledat model aplikovatelný na prostředí řešeného území a v neposlední řadě předložit prvotní zjednodušené zhodnocení doposud navržených variantních řešení využití částí území vojenského újezdu a predikovat posouzení vlivů koncepce na soustavu Natura 2000. Podstata tohoto příspěvku tkví také ve snaze upozornit na procesní nedostatky a analyzovat příčiny, které mohou objasnit a upřesnit vhodnost postupu při zpětném začleňování těchto území do regionálních struktur (např. jeho „zcivilněním“). Pracovní předpoklady výzkumu byly definovány ve dvou rovinách: v obecné rovině lze předpokládat, že vojenské újezdy jsou území slabě či zcela desintegrována z regionálního systému a proto je lze považovat za území marginalizovaná. V rovině konkrétní lze předpokládat, že územní ochrana zá-

¹ Výzkum vojenských újezdů byl v podstatě umožněn, s výjimkou některých biologických studií, až po roce 1989.

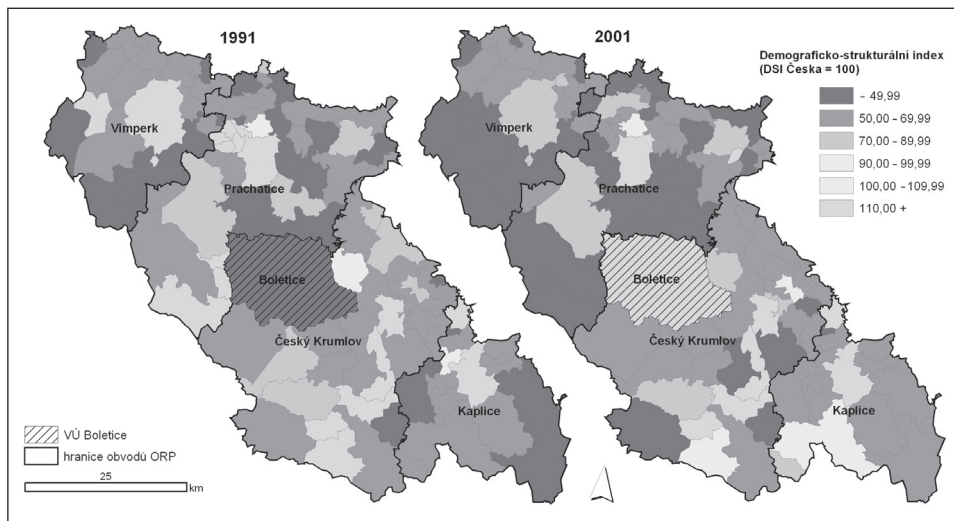
Obr. 1 – Prostorové a správní vymezení zájmového území (r. 2008).
Zdroj: upraveno podle Seidl (2008).

sadně determinuje možnosti budoucího využití vojenského újezdu – v příkladu VÚ Boletice představuje nástroj územní ochrany zásadní faktor determinující koncepci prostorového plánování. V neposlední řadě je cílem článku podnítit opětovné nastolení diskuze k řešení dané problematiky. Tomu slouží i rekapitulace vybraných impulzů změn využívání vojenských území jak v obecné rovině, tak konkrétně na příkladu Boleticka.

Za modelové území jsme vzhledem k dynamice vývoje aktuálních diskuzí o využití zvolili území jihočeského Vojenského újezdu Boletice a jeho zázemí (obr. 1). Obce náležejí do správní struktury obvodů obcí s rozšířenou působností Prachatice a Český Krumlov. Vzhledem k existujícím či nově vznikajícím vazbám obcí sousedících s vojenským újezdem je vhodné analyzovat možnost jejich podílu a zapojení do procesu rozvoje okrajových částí újezdu. Ať již bude zvolena jakákoliv strategie postupu při konverzi (zcivilnění)², jsou obce v sousedství prostorovými a správními jednotkami, jejichž vývoj možné změny funkčního využití území vojenského újezdu bezesporu ovlivní.

Příspěvek rovněž vychází ze studií zaměřených na problematiku existence vojenských újezdů, jejich pozice v regionálním systému a diskuzi možností je-

² Konverzí vojenských území lze chápat proces označovaný v anglické terminologii jako tzv. „decommittment“, výsledkem jsou tzv. „decommissioned military sites“, čili restrukturalizovaná území procházející procesem integrace do struktur regionálního systému pod civilní správu (Gazenbeek 2005).

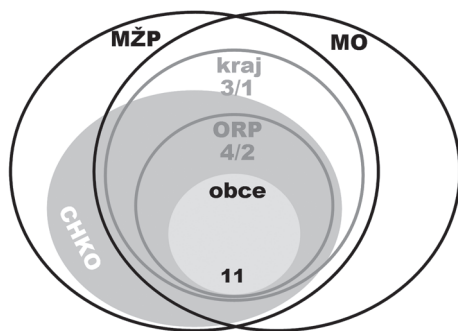

Obr. 2 – Demograficko-strukturální index obcí ve vztahu k průměru Česka (r. 1991 a 2001). Nejednoznačnost trendu prohlubování perifernosti v případě samotného území VÚ Boletice lze vysvětlit změnami evidence obydlených budov (jako dílčího z užitých statistických ukazatelů) v rámci vojenského újezdu mezi sledovanými lety. Jednalo se o administrativní úpravu, přičemž fyzický stav zůstal nezměněn. S přihlédnutím k této úpravě evidenčního charakteru by vojenský újezd vykazoval hodnoty pohybující se v nejhlubším spektru použité hodnotící škály. Zdroj: upraveno podle Seidl (2008).

jich budoucího vývoje (blíže např. Geografie–Sborník ČGS, 98, č. 2 a 103, č. 3³ či např. studie Poštolky 1993, 1998), v případě modelového území Boleticka na studie, které kladly akcent na roli místního obyvatelstva a veřejné správy v šumavském pohraničí (např. Seidl 2005, 2007; Seidl, Chromý 2009). Komparativní analýza současných trendů rozvoje obcí v modelovém území v sousedství vojenského újezdu ve vazbě na jeho využití a identifikace styčných ploch a hlavních odlišností se záměry správy vojenského újezdu pak vychází ze studie Seidla (2008), ve které byly záměry regionálního rozvoje modelové oblasti formulované na různých stupních veřejné správy: na úrovni obcí, mikroregionů, obvodů obcí s rozšířenou působností, kraje i úrovni vládních resortů (MO, MZP, MMR) diskutovány podrobně.

V kontextu myšlenek kritického realizmu a ostatně i přirozené potřeby odhalit tzv. měkké podmiňující faktory vývoje vojenských újezdů v regionálním systému i zde kombinujeme přístupy extenzivního a intenzivního výzkumu umožňující komplexnější řešení problematiky. Statistickými metodami s využitím dat censů je analyzován proces polarizace území v sousedství Vojenského újezdu Boletice (obr. 2), podobně, jak to učinil Kostić (2004) na příkladu

³ Výzkum území Doupovských hor a Vojenského újezdu Hradiště, Boleticku geneticky podobné oblasti z úhlu pohledu kulturně-historického vývoje a v nedávné minulosti též vývoje přírodního a krajinářského, mapuje při příležitosti čtyřiceti let existence vojenského újezdu v tomto území a jeho vyčlenění z regionálního systému časopis Geografie (tehdy Sborník ČGS) z roku 1993. Výzkum využití území bývalých českých Vojenských újezdů Ralsko a Mladá, dokumentuje speciálně pro tyto účely sestavené číslo Geografie (Sborník ČGS) ročník 103, č. 3.

Obr. 3 – Schéma úrovní aplikace anketního šetření a řízených interview ve veřejné správě, 2007. Čísla ve schématu vyjadřují množství dotazovaných subjektů na jednotlivých úrovních veřejné správy včetně zainteresovaných odborů. Zdroj: Seidl (2008).

vnitřní periferie středočesko-jihočeského pomezí. Výzkum kvalitativní povahy je založen na bázi rozboru, interpretace a vyhodnocení primárních dat získaných prostřednictvím strukturovaných interview s představiteli místní správy na různých hierarchických úrovních a závěrech vlastního anketního šetření. Výzkum proběhl na podzim roku 2007 formou osobních návštěv u starostů a odborných pracovníků veřejné správy⁴. Komparací postupů aplikovaných na úrovni vybraných zahraničních a bývalých českých vojenských újezdů jsou identifikovány hlavní rysy konverze vojenských území a je učiněn pokus o nalezení modelu aplikovatelného na

prostředí řešeného území. K tomu je rovněž užito metodiky strategického plánování k dosažení a sestavení strategického plánu rozvoje modelového území. Diskutovány jsou alternativní možnosti využití území z pohledu jednotlivých aktérů regionálního rozvoje a stanoveny klady a zápory jednotlivých návrhů. Závěrečná část studie je věnována hodnocení vlivů doposud existujících koncepčních materiálů na životní prostředí a zdraví obyvatelstva procesem SEA (*Strategic Environmental Assessment*) dle zákona č. 100/2001 Sb., v pozdějších úpravách, se zřetelem na oblast hodnocení vlivů koncepce na soustavu Natura 2000. Hodnocení je představeno v obecné podobě. Konkrétně je pak předloženo zjednodušené zhodnocení doposud navržených variantních řešení využití částí území vojenského újezdu a predikce posouzení vlivů koncepce na soustavu Natura 2000 pro výsledné stanovisko. Samotný závěr studie se věnuje diskuzi zásadního problému oblasti, kterým je segregace, resp. integrace území do regionálního systému.

Polarizace prostoru – perifernost a marginalita: obecná východiska

Polarizace prostoru je přirozeným, z hlediska vývoje společnosti též přínosným jevem. Avšak jejím průvodním, relativně negativním, projevem je existence prostorově a společensky slabě integrovaných územních celků. Dnes existuje již dostatek prací diskutujících teoretická a metodologická východiska studia polarizace prostoru (např. Hampl 1998, 2003; Havlíček, Chromý 2001), přesto je z hlediska dalšího sledování třeba zrekapitulovat, resp. definovat klíčové pojmy a specifikovat rozdíly v pojetí/chápání pojmů „periferní“ a „marginální“ území. Pojem jádro lze definovat jako uzel s řídicími funkcemi a potenciálem pro tvorbu inovací (Friedmann cit. v Blažek, Uhlíř 2002). K šíření inova-

⁴ V návaznosti na již dříve realizovaný pravděpodobně vůbec první výzkum veřejného mínění obyvatel Vojenského újezdu Boletice 2004 (blíže např. Seidl 2005, 2007).

cí potom dochází prostřednictvím difuze do mimojádrových oblastí. Dochází k vytváření polarity a dichotomie jádro–periferie. Z hlediska vývoje polarity je pak možné rozlišit čtyři fáze (blíže viz Friedmann 1966 či Friedmann cit. v Hampl 2001). Pomyslnou dichotomií jádro–periferie však lze obohatit o další dimenzi rozšířením právě ve směru periferie → marginalita (Andreoli 1994). Tedy vymezit oblasti s mnohem větší mírou perifernosti přecházející v téměř komplexní izolovanost a s ní související existencí i celé řady hlubších, specifických problémů. Andreoli vnímá marginální území jako vyčleněné z ekonomického systému, které si samo není schopné pomoci a vyžaduje pomoc/intervenci z vnějšího prostředí. Marginální území se nacházejí vně hospodářských, politických a sociálních vazeb. Marginalita je podle Andreoliho součástí kontinua jádro–semiperiferie–periferie–marginalita. Marginalitu však nelze označit za absolutní, „má charakter relace, ve které je nutné definovat, co se nachází na okraji vůči čemu“ (Cudlínová a kol. 1999, s. 7). Geografové i ekonomové v obecné rovině oblasti periferní a marginální odlišují, v případě Česka je pak většinou v rovině výzkumu považují za synonymum. Zatímco periferní oblasti jsou obecně vnímány jako geometricky vzdálené od centra, marginální jsou vyčleněné z regionálního systému (Chromý, Jančák 2005). Problém výzkumu marginálních oblastí spočívá jednak v úhlu nazírání – přístupu k výzkumu reality –, jednak v časo-prostorovém vymezení (období sledování, rozsah či měřítkové úrovně sledovaných jednotek). Dále rovněž reflektuje pozici subjektu – výzkumníka – jeho motivy sledování, otázky, které si klade atp. Perifernost podobně jako marginalita jsou proto do značné míry relativní pojmy, které mají komplexní charakter. Jak bylo uvedeno výše – problematika perifernosti/marginality úzce souvisí s otázkami regionálního rozvoje, přípravy strategií rozvoje území, souvisí také s otázkami dlouhodobé udržitelnosti vývoje, využíváním i čerpáním zdrojů. Právě polohou okrajové a do regionálního systému slabě integrované oblasti s nižší mírou kvality lidského a sociálního kapitálu využitelného v rozvoji území jsou nejvíce náchylné např. k destruktivním způsobům exploatace zdrojů, to nejen materiálních, nýbrž i sociokulturních.

Proces integrace, tedy sjednocování, propojování spolu s šířením spojujících znaků, např. prostorovou difuzí, je primárně ovlivněn atributy integrace, důvody a množstvím aspektů, které k integraci vedou. Lze rozlišit také hloubku integrace a to podle míry změny v dílčím aspektu integrace nebo podle ireverzibility uskutečněné integrační změny (Řehák 2004). Podle Řeháka může míru ireverzibility ovlivnit způsob nového využití území a integraci může též ovlivnit míra spontaneity nebo náročnosti regulace. Oba tyto faktory jsou opět v případě řešení procesu integrace vojenského újezdu do regionálního systému zásadní, ať již ve formě legislativní ochrany prostředí, koncepčních nástrojů nebo vůle veřejnosti a míry její participace. Integrační proces v prostředí vojenského újezdu má spíše prostorový než socioekonomický charakter pro území samotné, ovšem může mít významný socioekonomický charakter právě pro zázemí VÚ. Polarizaci prostoru tedy ovlivňují a) obecné procesy, jako jsou koncentrace (obyvatelstva, funkcí, řídicí moci ad.), industrializace, urbanizace, příp. fyzickogeografické prostředí; b) specifické procesy (jedinečné pro konkrétní území), kterými jsou např. redukce sídelní struktury, změny hranic a jejich funkcí, procesy vysídlení obyvatelstva, resp. dosídlování, změny administrativního členění, postkomunistická transformace a evropská integrace, případně změny funkčního využití území (z vojensko-strategické funkce na funkci

jinou). Rozdíl mezi periferií a marginálním územím spočívá ve stupni integrace území v systému, kdy periferie je napojena na funkční socioekonomickou a sociokulturní síť, přičemž marginální území není v systému integrované.

Proces integrace marginálních území do regionálního systému umožňuje snižování negativních vlivů marginalizovaných oblastí na své okolí a mnohdy je tomu tak i v opačném směru působení. Integrace z regionálního systému vyčleněných oblastí rovněž napomáhá zvyšovat míru celospolečenské zodpovědnosti za vývoj daného území. Tento proces také zvyšuje stupeň solidarity ve společnosti a v neposlední řadě prohlubuje a rozšiřuje škálu společenských vazeb v území. Problémy marginálních území jsou obecně složitějšího rázu než problémy periferií a v důsledku toho je k jejich řešení nezbytná vnější intervence (Chromý, Jančák 2005). Populace marginálních území mnohdy nemá dostačující (např. politickou) sílu potřebnou ke změně trendu vývoje. Marginalizace oblastí je podmíněna zlomovými, mnohdy politickými rozhodnutími v centrech, která mají zásadní význam pro budoucí postavení území v regionálním systému. Stejným způsobem lze charakterizovat i genezi problematiky segregace, resp. integrace vojenských újezdů do regionálního systému.

Marginalizovaná území: vojenské újezdy a jejich zázemí

Příkladem marginalizovaných území, jimiž se zabýváme dále, jsou vojenské újezdy a jejich zázemí. Česká geografie se v minulosti vzhledem k okrajovosti a historickým aspektům (totalitní režim, „studená válka“, „železná opona“) věnovala otázkám integrace vojenských újezdů do regionálního systému spíše okrajově. Dostatečná pozornost se jim nevěnuje ani dnes, přestože se geografové intenzivně věnují výzkumu procesu formování/transformace vazeb v území a mechanismů jejich změn. Důležitým aspektem vzniku vojenských výcvikových prostorů a střelnic v minulosti byla zejména geografická poloha (nízká exponovanost území, odlehlost, nízká hustota osídlení, ale zejména po roce 1945 až 1946 pozice v regionálním systému ovlivněná politickými a sociodemografickými procesy a změnami). Podobně jako vznik Vojenského výcvikového prostoru (též VVP) Boletice, později Vojenského újezdu Boletice, lze sledovat vývoj obdobných funkčně specializovaných území v rámci Česka. S výjimkou VÚ Brdy a plošně méně významného VÚ Březina zbylá území vojenských újezdů vznikla v prostředí významně ovlivněném válečným a poválečným vývojem. Vojenské újezdy, jako území zvlášť vyčleněná pro potřeby obrany státu, byly ve stávajících hranicích zřízeny na základě zákona o vojenských újezdech č. 169/1949 Sb. Lokace vojenských újezdů byla zřejmá minimálně ze dvou základních důvodů. Prvním důvodem bylo využití oblastí ovlivněných odsunem českých Němců z českého pohraničí. Tato území byla odsunuty obyvatel (obyvatelstva nejen německého, ale zprvu také českého) mnohdy zcela destabilizována a následně extrémně řídké zalidněna. Druhým důvodem lokace vojenských újezdů a území především do jihozápadních pohraničních oblastí byla blízkost tzv. železné opony. Především politické změny po ukončení 2. světové války vedly k zesílení izolační funkce státní hranice (Hampl 2000) a k nastartování specifických vývojových procesů, jejichž důsledky jsou v těchto územích dosud patrné např. v kvalitě sociokulturního prostředí, v krajině atp. (Bičík, Jeleček, Chromý, Kupková, Šefrna 2002; Chromý 2000; Chromý, Jančák, Winklerová

Tab. 1 – Základní parametry ploch vojensko-strategické funkce a trendy jejich využití po roce 1989 ve vybraných zemích západní Evropy ve srovnání s následnickými státy bývalého Československa

Stát	Původní plocha vojensko-strategických funkcí (km ²)	Stávající výměra ploch vojensko-strategické funkce (km ²)***	Podíl sítě Natura 2000 v území (%)	Podíl ploch vojensko-strategické funkce na rozloze státu (%)
Nizozemsko	600	400	50	1
Belgie	.	250	70	0,8
Dánsko	.	710	45	1,6
Francie	.	.	.	0,5
Itálie	.	.	.	0,6
Spojené království	.	.	.	1
Česko	1 774	1 297	68	1,6
Slovensko	874	541*	39**	1,1
Československo	2 648	×	×	2

Zdroj: Upraveno dle Ministerstvo obrany SR (2007), Gazebeek (2005) a Komár (1993)
Poznámka: Přes neúplnost a přibližnost údajů tabulka ilustruje základní poměry a trendy v řešené tematice. * – rozloha bez VO Javorina, ** – dle podkladů Ministerstva obrany SR, *** – stav v období 2005–2007

2003; Kuldová 2005). Pomineme-li existenci hraničního pásu železné opony v šířce až několika kilometrů od státní hranice⁵, který mimochodem představoval území v mnoha ohledech velmi podobné současným vojenským újezdům, vznikly po roce 1945 v blízkosti bavorské hranice celkem tři resp. čtyři vojenské újezdy (VÚ Boletice, VÚ Hradiště, VÚ Prameny a VÚ Dobrá Voda⁶).

Přelomovým obdobím ve vývoji polarizace prostoru českého pohraničí se zřetelem na oblasti vojenských újezdů a jejich zázemí lze považovat počátek 90. let počínaje rokem 1991. Československá armáda do té doby využívala 12 vojenských újezdů s celkem čtrnácti vojenskými výcvikovými prostory na území o rozloze téměř 2 650 km², což představovalo přibližně 2 % rozlohy státu, přičemž plochy s výhradní vojensko-strategickou funkcí z toho tvořily přibližně čtvrtinu (Komár 1993). Ve vazbě na celospolečenský proces demokratizace a posttotalitní transformace byly analyzovány potřeby využití území vojenských újezdů československé armády, později Armády České republiky (dále AČR). Procesem konverze prošla celá řada oblastí s vojensko-strategickým využitím nejen v bývalém „východním bloku“, nýbrž i ve státech organizovaných ve struktuře NATO (blíže tab. 1). Obecně procesy konverze vojenských újezdů v první a částečně také druhé polovině devadesátých let řešila například za

⁵ Hraniční pásmo tzv. železné opony sahalo v některých případech až do vzdálenosti 15 km od státní hranice – příklad bývalého VÚ Dobrá Voda. Podobně jako marginální území lze považovat za extrémní případ periferie, tvořilo pás podél hranice tzv. dva kilometry široké zakázané pásmo, které bylo zcela nepřístupné a pro veřejnost uzavřené a prakticky vyčleněné z regionálního systému.

⁶ VÚ Dobrá Voda se stal v roce 1991 součástí nově vzniklého NP Šumava, jeho vojensko-strategická funkce byla ukončena k 31. 12. 1992.

těmito účely vzniká komise NATO/CCMS (*Committee on Chalanges of Modern Society*)⁷.

Nová fáze ve vývoji využití vojenských majetků a území souvisí s transformací AČR. Vstupem do Severoatlantické aliance (1999) a v souvislosti s procesem profesionalizace armády je redukován nejen počet maloplošných vojenských zařízení, ale je i analyzována potřeba využití vojenských újezdů (nejnovější analýzy toho rázu pocházejí z let 2005 a 2007). V roce 1999 byl zároveň schválen nový zákon o zajišťování obrany České republiky č. 222/1999 Sb., který ve své šesté části obsahuje základní ustanovení o vojenských újezdech. V souvislosti s řešením diskutované problematiky je na tomto místě vhodné zopakovat jeden ze základních vstupních předpokladů výzkumu integrace marginalizovaných vojenských prostorů do regionálního systému. Analytické studie AČR hovoří o potřebnosti zachovat stávající počet pěti vojenských újezdů na území Česka, přičemž diskuze o jejich územní redukci může probíhat na úrovni vymezení určitých okrajových částí vojenských újezdů, kde může být pozměněn průběh hranice újezdu ve prospěch okolních civilních území (Analýza existence vojenských újezdů z hlediska porovnání potřeb armády a stanovení ekonomických kritérií 2007). V podstatě je tato deklarace reakcí na sílící tlak veřejnosti území vojenských újezdů zcivilnit. Obecně lze tento požadavek zaznamenat u všech pěti újezdů v Česku, jedním z nejviditelnějších je pak právě v případě Vojenského újezdu Boletice.

Z tabulky 1 je zřejmé, že podíl ploch vojensko-strategické funkce se v prostoru západní i střední a východní Evropy snížil. NATO/CCMS uvádí rozlohu území, která prošla konverzí v bývalém tzv. „východním bloku“ v rozsahu přibližně 10 000 km². Do budoucna lze stále více předpokládat i rozvoj v oblasti dělby práce mezi evropskými vojenskými cvičišti. Pro řadu západoevropských profesionalizovaných armád je zejména z ekonomických důvodů příznivější realizovat výcvik svých jednotek na území některých států bývalého „východního bloku“, které nabízejí možnost využívání zcela ideálních prostorů s dostatečnou kapacitou a rozlohou cvičišť. Je proto obvyklé, že armády některých západoevropských zemí pravidelně cvičí ve vojenských újezdech nebo vojenských obvodech v Česku, Polsku nebo na Slovensku. Tento trend bude mít pravděpodobně vzrůstající tendenci, a lze jej proto z hlediska koncipování strategií využití českých vojenských újezdů považovat za zásadní; příjmy z pronájmů cvičišť plynou přímo do státního rozpočtu. V mnoha takto využívaných územích je podstatným faktorem určujícím management území i existence nově implementované soustavy ochrany stanovišť Natura 2000. Soustava Natura 2000 je zde silně zastoupena také z důvodu, že mnohé vojenské prostory v těchto zemích vznikly v hospodářsky nevýznamných oblastech, mnohdy nevhodných i pro zemědělskou produkci; představovaly problémové (periferní) oblasti již v době jejich vzniku. Tamější vývoj je odlišný od vývoje v Česku, ovšem výsledný stav po desetiletích užívání vojenskými silami je velmi podobný. Ve všech těchto územích se koncentrují přírodní hodnoty.

Hranice vojenských újezdů, uzavřeného charakteru (dle Maiera 1990 cit. v Dokoupil 2004), byla donedávna významnou bariérou v území ovlivňující hos-

⁷ Zprávy o její činnosti v souvislosti s vývojem využití území bývalých českých vojenských újezdů detailně popisuje například speciálně pro tyto účely sestavené číslo Geografie (tehdy Sborníku ČGS) z roku 1998.

podářský rozvoj přiléhajících oblastí a izolovala sousední systém (resp. systém od subsystému). V poslední době se však tato hranice stává omezeně permeabilní. Prochází tedy současně s procesem integrace území dynamickým vývojem, který by se měl v budoucnu odrazit na postavení sousedících obcí v regionálním systému. Území Českokrumlovsko bylo hodnoceno podle exponovanosti jako výrazně periferní (Hampl, Gardavský, Kühnl 1987). Dodnes však stále představuje z pohledu územního rozvoje území definované jako hospodářsky slabé – viz např. Politika územního rozvoje ČR 2008. Konkrétně obce v zázemí VÚ Boletice dle výsledků hodnocení vnitřní polarizace prostoru zájmového území vykazují znaky vysoké perifernosti s prohlubujícím trendem mezi censy v letech 1991 a 2001 (obr. 2). Kvantitativní hodnocení vnitřní polarizace prostoru bylo provedeno na úrovni správních celků obcí I. stupně prostřednictvím agregátního ukazatele, demograficko-strukturálního indexu (DSI). Byl tak rovněž učiněn pokus o vysvětlení marginality zájmového území (na příkladu vojenských újezdů, konkrétně pak na příkladu VÚ Boletice). Index DSI je zkonstruován jako prostý aritmetický průměr čtyř dílčích indexů, které jsou tvořeny ukazateli: hustota zalidnění, podíl ekonomicky aktivních na trvale bydlícím obyvatelstvu, podíl zaměstnaných v primárním sektoru hospodářství a podíl neobydlených domů na celkovém počtu domů v území. Výsledné nízké hodnoty indexu DSI charakterizují stupeň perifernosti území. Území vojenského újezdu a sousedících obcí je možné řadit mezi oblasti s nejnižšími sledovanými hodnotami indexu DSI ve vztahu k mezoregionu i celému státu. Na základě vyhodnocení trendu vývoje hodnot indexu DSI mezi censy 1991 a 2001 lze dokumentovat proces prohlubující se perifernosti zájmového území ve vztahu k makroregionu. Dále je možné identifikovat tvořící se prstenec obcí v zázemí vojenského újezdu, které více či méně vykazují vyšší stupeň perifernosti.

Přibližně od roku 1991 lze sledovat již výše popsané tendence zcivilnění vojenských prostorů. Až teprve v posledních šesti letech se však objevují úvahy o úplném zrušení vojenských újezdů, přičemž svůj původ mají zejména v iniciativě samospráv (místních i krajských). Tyto tendence směřují podle našeho názoru k nutnosti zacílit výzkum především do oblasti koncepční přípravy možných funkčně-prostorových změn v území, na což reagovala i práce Seidla (2005). V případě VÚ Boletice nastartovala proces integrace území implementace Studie polyfunkčního využití území (Geovision 2005), která rovněž využila závěrů intenzivního výzkumu a situační analýzy práce Seidla (2005). Studie umožnila koncepční posun významu hranice v podobě bariéry k její penetraci. V souvislosti s procesem zvyšování permeability hranice VÚ je možné rovněž přehodnotit i vliv hraničních efektů. Politické vymezení újezdní hranice má úzkou souvislost s kulturně-historickými aspekty vývoje daného území. Historické vymezení, které již dnes administrativně neexistuje, nese určitou stopu a jeho efekty jsou patrné i nadále. Jedná se například o odkaz na bývalou česko-německou jazykovou/etnickou hranici (Chromý 2004). V případě Boleticka se jedná o kulturní diskontinuitu vývoje osídlení. Podstatná je i subjektivní identifikace obyvatelstva s příhraničním prostorem. Identitu pohraničí lze tedy vyjádřit i existencí hraničních efektů v daném regionu, které jsou subjektivně vnímány. Neboli je možná identifikace územní komunity s příhraničním regionem na základě jeho specifčnosti zapříčiněné působením hraničního efektu (podobně Dokoupil 2004). Vnímání blízkosti k tak specifickému území, jakým je vojenský újezd, nebo dokonce ztotožnění se a hledání regionální iden-

tity i přes naprosto zpřetrhané historické vazby a kulturní odkazy, může být zásadním impulzem při nastartování procesu integrace. Zvýšení permeability újezdní hranice lze v současnosti sledovat i v případě zbylých čtyř vojenských újezdů v Česku. Tento trend nadále pokračuje a lze jej doložit nejen aktivitou na úrovni krajské iniciativy, případně resortní deklarace (Deklarace o společném postupu MO, MŽP, MMR a Jihočeského kraje ve věci civilního využití území VÚ Boletice 2006), ale také iniciativ z úrovně ÚÚřVÚ⁸ resp. Ministerstva obrany (Výnos č. 2025-25/2007 o zpřístupnění dalších okrajových území VÚ Boletice s platností od 1. 1. 2008). Tento trend vzhledem k doložitelným procesům změn v obdobných územích zemí západní Evropy bude mít patrně zesilující tendenci.

Marginální postavení vojenského újezdu uvnitř periferního území ilustruje právě míra perifernosti území újezdu společně s bariérovým hraničním efektem újezdní hranice působícím především na své civilní zázemí. Do roku 2006 měla hranice charakter uzavřené politické hranice s areálovým hraničním efektem oddělujícím dva funkčně odlišné prostory. S probíhajícím procesem zvyšování permeability hranice se zvyšuje význam kontaktního hraničního efektu. Vystává otázka, zda lze očekávat zvrat vývoje polarizace prostoru samotných újezdů a obcí v jejich zázemí. Pravděpodobně tomu tak může být v souvislosti se zvyšující se mírou otevřenosti hranice a marginalita vojenských újezdů tak může být časově omezená. Zpřístupnění určité okrajové části újezdu bude mít podobu koncentračního hraničního efektu, soustřeďujícího procesy do vybraných směrů (Dokoupil 2004) v území zázemí újezdu a pozitivní vliv na socioekonomickou sféru obcí. Naopak negativní vlivy mohou souviset s rostoucí mírou zatížení území např. v souvislosti s negativními projevy turizmu.

S ohledem na výše uváděná fakta a obecné trendy vývoje jsme se pokusili objasnit časovou omezenost marginality Vojenského újezdu Boletice. Použili jsme analýzy výsledků terénního šetření provedeného formou strukturovaných interview. Vybraná cílová skupina respondentů byla tvořena představiteli veřejné správy na obecní – lokální, mikroregionální a mezuregionální úrovni a úrovni resortní (obr. 3). Jednu z významných složek struktury empirického výzkumu tak představovalo zjišťování postojů a připravenosti místních obyvatel resp. klíčových aktérů rozvoje ke změně využívání území vojenského újezdu.

Komparace scénářů vývoje a záměrů regionálního rozvoje ve vztahu k Vojenskému újezdu Boletice: profil napříč úrovněmi veřejné správy

Na výzkumné otázky, zda vojenský újezd představuje bariéru či impulz rozvoje zájmového území a jak je vnímán potenciál vojenského újezdu na jednotlivých stupních veřejné správy, odpovídají závěry intenzivního výzkumu (Seidl 2008). Ty nám rovněž umožnily komparaci současných trendů rozvoje obcí v sousedství VÚ Boletice i kategorizaci obcí zájmového území do dvou skupin podle podpory stupně dynamičnosti konverze/zcivilnění území vojenského újezdu a vnímání geografického potenciálu území.

⁸ Újezdní úřad vojenského újezdu – obdoba správního úřadu území na obecní úrovni v prostředí vojenského újezdu.

První skupina aktérů zastává názor potřeby zlomového projektu, který by zvrátil polarizaci území. Naopak druhá skupina není významným iniciátorem změn a hledala by spíše alternativní způsoby využití území. Míra podpory dynamiky procesu zcivilnění závisí zejména na geografické poloze dané obce vůči území navrženému Jihočeským krajem k vynětí z vojenského újezdu⁹. Respondenty šetření je také potvrzována přítomnost komunikační bariéry mezi hlavními aktéry (skupinami aktérů) v území. S tím souvisí i nekonceptnost řešení, kdy na jedné straně stojí obce prosazující záměry, které není možné dle platné legislativy ochrany životního prostředí akceptovat. Na opačné straně potom stojí záměry občanských sdružení a správy a ochrany životního prostředí, jež jsou považovány za nedostatečné a neschopné řešit ekonomické problémy regionu. Tři čtvrtiny respondentů považují zcivilnění částí vojenského újezdu za výrazný impulz rozvoje jejich obcí. U skupiny představitelů obcí prosazujících razantní změnu funkčního využití území vojenského újezdu je zřejmá rezervovanost k politice ochrany životního prostředí realizované správou NP a CHKO Šumava resp. legislativní ochranou soustavy Natura 2000. Rovněž je podceňována role těchto institucí při tvorbě image regionu a marketingu území v oblasti turizmu. Někteří představitelé veřejné správy dokonce zužují obsah razantní změny funkčního využití území na realizaci záměru výstavby lyžařského areálu¹⁰.

Hledání inspirace v modelových projektech a geneticky podobných územích nepotvrdila téměř absolutní většina respondentů. Tím jsme také našli odpověď na výzkumnou otázku, zda je možné se inspirovat průběhem konverze některého z bývalých vojenských újezdů – např. šumavského VÚ Dobrá Voda – pod civilní správu s ohledem na současné využití jeho území a správu. Inspirace je procesně možná, ovšem naprosto opomíjená. Konverzi VÚ Dobrá Voda je možné považovat za unikátní případ, ale v mnohém ji lze také označit za obecný model. Zrušení tří bývalých tzv. sovětských vojenských újezdů v Česku – Ralsko, Mladé a Dobré Vody bylo realizováno na základě usnesení vlády ČSFR 5. 9. 1991 (Petříček, Plesník 2007). Předmětem diskuzí, výzkumů a koncepcí se staly zejména prostory Ralsko a Mladá, kde ekologické škody způsobené zejména sovětskými vojsky představovaly zásadní limity budoucího využití. V těchto územích bylo po zrušení vojenského výcvikového prostoru možné zaznamenat vývojově podobný proces k procesu dosídlování českého pohraničí v poválečných letech. Nestabilita populace, její sociokulturní diverzita, majetkové ztráty a nekonceptnost rozvoje vedla k návrhům záměrů, které by patrně měly nevratné dopady zejména na existující ekosystémy. Od roku 1993 byly Terplanem a dalšími architektonickými/urbanistickými ateliéry zpracovány územní plány těchto území včetně hodnocení EIA, dále byla nastartována privatizace vojenského majetku a v rámci české regionální politiky byly definovány hlavní podpůrné programy revitalizace VVP Ralsko a Mladá (po boku např. Programu regionální podpory malého a středního podnikání nebo

⁹ Konkrétní plochy jsou vymezeny přílohou Deklarace o společném postupu ve věci civilního využití území VÚ Boletice, 2006.

¹⁰ Jedním z návrhů prosazujících rozvoj lyžařských areálů v území je především projekt „Lipensko – zimní turistická sezóna“ směřující aktivity do prostoru hory Špičák a zázemí Horní Plané (viz obr. 5). De facto navazuje na neúspěšný obdobný záměr rozvoje sjezdového lyžování v oblasti hory Chlum v severní části zájmového území. Je úzce provázán s vizemi Svazku obcí Lipenska.

Programu obnovy venkova). Diskuze procesů konverze těchto bývalých újezdů není předmětem předkládané práce, ale je vhodné zmínit tyto procesy v komparaci s vývojem třetího ze zrušených vojenských újezdů. Šumavský újezd Dobrá Voda byl automaticky začleněn do struktury v témže roce založeného Národního parku Šumava. Vývoj tohoto území je tedy zcela odlišný a umožňuje zhodnocení účinnosti realizovaných kroků v procesu integrace do regionálního systému. Samotné konverzi VÚ Dobrá Voda nepředcházelo vypracování socioekonomických studií možných dopadů, přestože hodnocení environmentálních složek území bylo provedeno např. Mackovčinem (Správa NP a CHKO Šumava 2007). Zda existoval veřejný nebo expertní zájem převodu území pod civilní správu není jednoduché potvrdit, významným důvodem byla ale zejména geopolitická situace a geografická poloha, podobně jako v případě později ustanoveného NP Podyjí v bývalém hraničním pásmu tzv. železné opony. Navíc v oblasti již od roku 1963 existovala CHKO a lze doložit i snahy o založení NP (Správa NP a CHKO Šumava 2007). Navíc v případě území Dobré Vody v souvislosti se začleněním do národního parku byla nastolena metodická forma spolupráce (inspirace) v metodice konverzí vojenských území v Německu. Na území někdejšího újezdu Dobrá Voda dle nařízení vlády a mimo režim VÚC Šumava od roku 1992 nepanuje jiný režim a management území než ve zbytku národního parku. Podle správy NP a CHKO Šumava by také do určité míry bylo možné hledat inspiraci konverzí VÚ Dobrá Voda v současných problémech kolem využití území VÚ Boletice (minimálně poučení nebo model konverze). Dle závěrů našich zjištění však aktéři regionálního rozvoje v oblasti Boleticka zcela rezignovali na etapu hledání zkušeností nejen v prostředí Česka, nýbrž i ve srovnatelných podmínkách v zahraničí.

Komparace dosavadních přístupů k integraci Boleticka do regionálního systému a pokus o predikci hodnocení jejich vlivů na životní prostředí a veřejné zdraví

I přesto, že problémy budoucího vývoje a rozvoje Boleticka jsou zřejmé a diskutuje se o nich, nebyla doposud předložena žádná koncepce, která by vcelku:

- Zahrnovala potřeby rozvoje a provázanost takové koncepce se všemi obcemi sousedícími s vojenským újezdem. Koncepce Svazku obcí Lipenska nelze v tomto ohledu považovat za jednotící, toto sdružení je zapojeno zejména do rozvoje obcí Lipenska s orientací pouze na cestovní ruch, přičemž prostor Boleticka (obr. 4) si vyžaduje komplexnější a specifický postup zapojující aktéry nejen z úrovně obecní, ale také krajské, úrovně správ velkoplošných chráněných území, vědecké obce a v neposlední řadě resortu Ministerstva obrany.
- Zohledňovala názory veřejnosti žijící v samotném vojenském újezdu s výjimkou využití výsledků studie Potenciál rozvoje příhraničního regionu Boletice (Seidl 2005) v koncepci VÚ Boletice – studie polyfunkčního využití.
- Nebyla předložena žádná relevantní komplexní ekonomická rozvaha zahrnující nejen ekonomické zisky z případných realizovaných záměrů v území vojenského újezdu, ale také kalkulaci dopadů a vlivů těchto záměrů na životní prostředí a zdraví obyvatel (výjimkou je v tomto ohledu kalkulace nákladů na zrušení či změnu vymezení a konverzi části území újezdu pod civilní správu předložená Ministerstvem obrany).

Obr. 4 – Špičák (1 221 m), druhá z diskutovaných hor za účelem výstavby lyžařského areálu. Označení uměle vymezené hranice vojenského újezdu. Označení správního území Újezdního úřadu vojenského újezdu. Klasický typ zástavby periferie v okolí VÚ. Zdroj: Seidl (2008).

Zásadním rozparem některých navržených záměrů rozvoje VÚ Boletice je neprovázanost řešení s podstatou péče a legislativními normami na ochranu životního prostředí. Ve většině případů analyzovaných variant řešení rozvoje území VÚ Boletice nebylo možné identifikovat vlivy na životní prostředí a to především z důvodu míry obecnosti návrhů. Váha rozhodnutí o přijatelnosti navrhovaných záměrů tedy spočívá v posouzení vlivů koncepcí na soustavu a lokality Natura 2000 silně zastoupené v řešeném území. V zásadě můžeme tvrdit, že nelze předjímat souhlasné stanovisko orgánu ochrany přírody k návrhům lokalizovaným do prostoru vojenského újezdu, resp. nelze předpokládat jednoznačné vyloučení negativních vlivů na integritu a předmět ochrany soustavy Natura 2000 v souvislosti s koncepcí rozvoje turizmu obsaženou např. ve studii „Lipensko – zimní turistická sezóna“ s průmětem do Zásad územního rozvoje Jihočeského kraje.

Potenciál rozvoje zájmového území lze hledat v množství unikátních přírodních hodnot. Oblast disponuje přírodním kapitálem, avšak nižší mírou kapitálu lidského a sociálního. Pro resort obrany naopak představuje významný vojensko-strategický potenciál zejména pro potřeby využití ve struktuře obrany NATO. Domníváme se, že fyzickogeografického primárního potenciálu zejména v oblasti turizmu lze využít za předpokladu aktivace terciárního potenciálu území v podobě fungujícího destinačního managementu. S ohledem na principy ochrany přírodních a krajinných hodnot lze potenciálu území využít pro koncipování strategie dlouhodobě udržitelného rozvoje regionu, a to zejména ve vazbě na šetrný turizmus. Nabízí se jedinečná možnost regulovat tento vývoj od samého počátku životního cyklu destinace (blíže např. Pásková 2003). Doposud totiž zázemí vojenského újezdu s výjimkou provázanosti v oblasti primárního sektoru hospodářství nebylo vázáno na rozvoj území vo-

jenského újezdu. Nyní představuje potenciál ve formě kapacity realizačních předpokladů pro rozvoj turizmu v území újezdu. Výše popsaným způsobem je vnímán potenciál řešeného území na úrovni obcí I. stupně. Úrovně obvodů ORP rezignují na možnost definování potenciálu či jeho využití. Naopak pro krajskou úroveň správy území jsou určující především lokalizační předpoklady oblasti pro rozvoj tvrdých forem turizmu a tím vyřešení problému sezónní nezaměstnanosti.

V případě zájmového území, konkrétně území vojenského újezdu, je nezbytné nastolit věcnou a produktivní diskuzi mezi všemi aktéry rozvoje území a hledat možná, ekologicky přijatelná a kompromisní řešení pro rozvoj turizmu v území. Při navrhování a projektové přípravě konkrétních rozvojových záměrů turizmu v našem zájmovém území je nezbytné zohlednit vliv na předmět ochrany konkrétní dotčené lokality Natura 2000 (blíže např. Vydrová 2007; Kloubec, Hora 2007 a další). Zhoršení stavu předmětu ochrany není zákonem přípustné. Obecně jsou pro území soustavy Natura 2000 přijatelná a vhodně zejména šetrné (udržitelné) formy turizmu (European Commission – Environment DG 2001), v tomto smyslu se vyjadřují k využívání území VÚ Boletice rovněž Kloubec a Hora (2007). Infrastruktura pro rozvojové aktivity turizmu v územích soustavy Natura 2000 musí respektovat ochranné podmínky a management území. Statut mezinárodního významu oblasti, daný začleněním regionu do soustavy Natura 2000, nejen že podtrhuje atraktivitu a hodnoty příslušného regionu, ale zajišťuje právě dlouhodobé uchování atraktivit turizmu před poškozením a znehodnocením (Machar 2008). K poškozování evropsky významných lokalit přitom nedochází při řádném hospodaření prováděném v souladu s platnými předpisy – zákon o ochraně přírody, lesní zákon, vodní zákon a některé další, mezi které lze řadit i činnosti prováděné v souladu se zákonem o obraně (Kotek 2007).

Závěr

Cílem příspěvku bylo upozornit na jedinečnost postavení vojenských újezdů v regionálním systému a poukázat na procesní nedostatky a analyzovat příčiny, které mohou objasnit a upřesnit vhodnost postupu při zpětném začleňování a „zcivilňování“ těchto marginalizovaných území do regionálních struktur.

Příspěvek přistupuje k výzkumu vojenských újezdů multidisciplinárně s důrazem na hodnocení jejich pozice v regionálním systému a obecně pozice v polarizovaném prostoru. Konkrétně jsou diskutována obecná východiska pojetí perifernosti a marginality. Vojenské újezdy a jejich zázemí jsou dále sledovány z perspektivy marginalizovaných území, přičemž je kladen důraz na komparaci přístupů k jejich využití a na dopady změn využití na socioekonomickou a environmentální strukturu zájmových území.

Území pro potřeby obrany státu bývají často řídce zalidněna, což s určitým stupněm intenzity využití území umožňuje přirozený nerušený vývoj ekosystémů. Vykazují značné ekologické hodnoty pro celou společnost a jsou proto předmětem legislativní ochrany životního prostředí. Petříček hovoří v případě vojenských újezdů o územích s alternativním stupněm ochrany životního prostředí (např. Petříček, Plesník 2007). Tedy bariérou regionálního rozvoje zázemí těchto marginálních oblastí mohou být i úzké mantinely nastavené

společenskou dohodou o ochraně přírodních a krajinných hodnot takových území.

Stupeň perifernosti zájmového území poměrně dobře dokládá aplikované kvantitativní zhodnocení vnitřní polarizace prostoru pomocí agregátního ukazatele indexu DSI. Zájmové území je možné řadit mezi oblasti silně periferní s trendem prohlubující se perifernosti zejména v zázemí vojenského újezdu především ve vztahu k makroregionu. Potvrzení pracovního předpokladu uvažujícího marginální postavení vojenského újezdu uvnitř periferního území ilustruje rovněž bariérový hraniční efekt újezdní hranice působící především na civilní zázemí. Hraniční efekt hranice újezdu prochází v současné době dynamickým vývojem. Míra otevřenosti hranice a zpřístupnění určitých okrajových částí může ovlivnit časovou omezenost marginality zájmového území. Podpora stupně dynamičnosti konverze/zcivilnění území vojenského újezdu se diverzifikuje především na základě geografické polohy a případných vazeb navrhovaných záměrů v prostoru vojenského újezdu ve vztahu k sousedícím obcím. Výsledky intenzivního výzkumu upozorňují na základní nedostatky v oblasti hledání dobrých příkladů konverze z dřívější praxe. Zásadním nedostatkem a procesní chybou je potom neprovázanost navrhovaných postupů řešení integrace území do regionálního systému jednak mezi subjekty v různých měřítkových úrovních správy, jednak s podstatou péče a legislativními normami na ochranu životního prostředí. V zásadě na základě postupu hodnocení dopadů koncepcí na životní prostředí (SEA) nelze předjímat souhlasné stanovisko orgánu ochrany přírody k doposud prezentovaným návrhům rozvojových aktivit lokalizovaným do prostoru vojenského újezdu. Především nelze vyloučit negativní vlivy na integritu a předmět ochrany soustavy Natura 2000, která je v území vojenského újezdu obecně významně zastoupena.

Území na okraji ekonomického zájmu společnosti, například vojenské újezdy, vyžadují zvláštní přístup, pokud jde o nastartování jejich ekonomického života. „Existuje nebezpečí, že zásahy navržené z centra, tedy vně území, nepřinesou očekávané zlepšení“ (Cudlínová 2007, s. 4). Možná extrémním příkladem může být pohled neoliberalního myšlenkového proudu, kdy marginální oblast sama přestane plnit základní funkce pro fungování společnosti a území poté nabude zcela výjimečného postavení a začne skýtat nové progresivní možnosti využití odpovídající potřebám nastupující postmoderní společnosti (Gazenbeek 2005). Ovšem zájmem společnosti, vzhledem k zajištění udržitelnosti jejího vývoje, by měla být snaha marginální oblasti do regionálního systému integrovat.

Z hlediska výzkumu procesu integrace marginálních území do regionálního systému by bylo do budoucna vhodné pokusit se nalézt obecný model vývoje konverze vojenských území pro inspiraci při koncipování návrhů postupu socio-prostorové integrace území Vojenského újezdu Boletice. Prozatím je možné potvrdit trend směřující k podpoře měkkých, šetrných forem turizmu ve vojensky využívaných územích západní Evropy s omezeným projevem i v prostoru Česka.

Na závěr tohoto příspěvku je vhodné poznamenat, že Vojenský újezd Boletice je natolik specifickým a jedinečným územím, že si rozhodně zaslouží vysoce odborný a pečlivě zvážený přístup v procesu jeho rozvoje podpořený nejen akademickou obcí, ale – a v neposlední řadě – místním obyvatelstvem.

Literatura:

- Aktuální projekty svazku obcí Lipensko, <http://www.lipensko.cz>, 2008 (cit. 1. 12. 2008)
- Analýza existence vojenských újezdů z hlediska porovnání potřeb armády a stanovených ekonomických kritérií, aktualizace materiálu k 1. březnu 2007. MO ČR, Praha 2007.
- ANDREOLI, M. (1994): Development and marginalization in Liguria region. In: Chang-Yi, D. Ch. (ed.): Marginality and Development Issues in Marginal Regions. Proceedings of Study Group on Development Issues in Marginal Regions. IGU, Taipei, s. 41–60.
- BÍČÍK, I., JELEČEK, L., CHROMÝ, P., KUPKOVÁ, L., ŠEFRNA, L. (2002): Comparison of land use changes in and outside biosphere reserves in Czechia. In: Himiyama, Y., Hwang, M., Ichinose, T. (eds.): Land Use Changes in Comparative Perspective. Chapter 19. Oxford & IBH Publishing, New Delhi, s. 249–258.
- BLAŽEK, J., CSANK, P. (2007): Nová fáze regionálního rozvoje v ČR? Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 43, č. 5, s. 945–965.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002): Teorie regionálního rozvoje. Karolinum, Praha, 211 s.
- CUDLÍNOVÁ, E. (2007): Vystavba lyžařského areálu na Špičáku v prostoru VÚ Boletice. 19 s.
- CUDLÍNOVÁ, E. a kol. (1999): Marginální oblasti – prostorový indikátor udržitelného rozvoje České republiky. Závěrečná zpráva. Ústav ekologie krajiny AV ČR, České Budějovice, 32 s.
- Deklarace o společném postupu Ministerstva obrany, Ministerstva životního prostředí, Ministerstva pro místní rozvoj a Jihočeského kraje ve věci civilního využití území VÚ Boletice, Praha 2006.
- DOKOUPIL, J. (2004): Hranice a hraniční efekt. In: Jeřábek, M., Dokoupil, J., Havlíček, T. a kol.: České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování? Academia, Praha, s. 47–58.
- European Commision – Environment DG (2001): Sustainable tourism and Natura 2000, Guideline, initiative and best practices in Europe. Luxembourg.
- GAZENBEEK, A. (2005): LIFE, Natura 2000 and the military. European Commision, Environment DG, Luxembourg, 79 s.
- GEOVISION (2005): VÚ Boletice – studie polyfunkčního využití. Geovision, Plzeň. 79 s.
- HAMPL, M. (1998): Realita, společnost a geografická organizace: hledání integrálního řádu. Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha, 110 s.
- HAMPL, M. (2000): Pohraniční regiony České republiky: současné tendence rozvojové diferenciace. Geografie, 105, č. 1, s. 241–252.
- HAMPL, M. (2003): Diferenciace a zvraty regionálního vývoje Karlovarska: unikátní případ nebo obecný vzor? Geografie, 108, č. 3, s. 173–190.
- HAMPL, M. a kol. (1996): Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. Univerzita Karlova, Praha, 395 s.
- HAMPL, M. a kol. (2001): Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. Univerzita Karlova, Praha, 328 s.
- HAMPL, M., DOSTÁL, P., DRBOHLAV, D. (2007): Social and cultural geography in the Czech Republic: under pressures of globalization and post-totalitarian transformation. Social and Cultural Geography, 8, č. 3, s. 475–493.
- HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNEL, L. (1987): Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR. Univerzita Karlova, Praha, 255 s.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P. (2001): Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se zaměřením na periferní oblasti. Geografie, 106, č. 1, s. 1–11.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M. (2008): Innere und äußere Peripherie am Beispiel Tschechiens. Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft, 150, s. 299–316.
- CHROMÝ, P. (2000): Historickogeografické aspekty vymezení pohraničí a jeho geografické analýzy. Geografie, 105, č. 1, s. 63–76.
- CHROMÝ, P. (2004): Historickogeografický pohled na české pohraničí. In: Jeřábek, M., Dokoupil, J., Havlíček, T. a kol.: České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování? Academia, Praha, s. 33–44.
- CHROMÝ, P., JANČÁK, V. (2005): Periferní oblasti Česka jako jeden z pólů polarizovaného prostoru. Životné prostredie, 34, č. 2, s. 106–108.

- CHROMÝ, P., JANČÁK, V., WINKLEROVÁ, J. (2003): Land use changes in the peripheral regions of Czechia. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica*, XXXVIII, 1, s. 95–103.
- JANČÁK, V., HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., MARADA, M. (2008): Regional Differentiation of Selected Conditions for the Development of Human and Social Capital in Czechia. *Geografie*, 113, č. 3, s. 269–284.
- JEŘÁBEK, M., DOKOUPIL, J., HAVLÍČEK, T. a kol. (2004): České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování? Academia, Praha, 296 s.
- KLOUBEC, B., HORA, J. (2007): Dosavadní znalosti o ptácích ve Vojenském újezdu Boletice. In: Petříček, V., Kuchařová, P.: Ochrana přírody a krajiny ve vojenských újezdech. AOPK ČR, Praha, s. 127–144.
- KOMÁR, A. (1993): Vojenský újezd Hradiště. *Geografie*, 98, č. 2, ČGS, Praha, s. 75–86.
- KOSTIČ, M. (2004): Vnitřní periferie v Česku: příklad středočesko-jihočeského pomezí. Magisterská práce. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Praha, 112 s.
- KOTEK, J. (2007): Zajištění právní ochrany soustavy Natura 2000 na území vojenských újezdů. In: Petříček, V., Kuchařová, P.: Ochrana přírody a krajiny ve vojenských újezdech. AOPK ČR, Praha, s. 47–52.
- KULDOVÁ, S. (2005): Příspěvek ke kulturněgeografickému výzkumu: možnosti hodnocení kulturních aspektů pomocí statistických metod. *Geografie*, 110, č. 4, s. 300–314.
- MACHAR, I. (2008): Vyhodnocení koncepce, posouzení vlivů na soustavu a lokality Natura 2000, <http://eia.cenia.cz/sea/koncepce/prehled.php>.
- MARADA, M. (2001): Vymezení periferních oblastí Česka a studium jejich znaků pomocí statistické analýzy. *Geografie*, 106, č. 1, s. 12–25.
- MUSIL, J., MÜLLER, J. (2008): Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 44, č. 2, s. 321–348.
- NOVOTNÁ, M., ed. (2005): Problémy periferních oblastí. Univerzita Karlova, Praha, 184 s.
- PÁSKOVÁ, M. (2003): Změny geografického prostředí vyvolané rozvojem cestovního ruchu ve světle kriticko-realistické metodologie. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha, 201 s.
- PETŘÍČEK, V., PLESNÍK, J. (2007): Tanky a materiádouška – 10 let poté. In: Petříček, V., Kuchařová, P.: Ochrana přírody a krajiny ve vojenských újezdech. AOPK ČR, Praha, s. 73–84.
- POŠTOLKA, V. (1993): Obyvatelstvo a osídlení Doupovských hor – minulost, přítomnost a budoucnost. *Geografie*, 98, č. 2, s. 87–101.
- POŠTOLKA, V. (1998): Revitalizace a nové využití bývalého vojenského prostoru Ralsko. *Geografie*, 103, č. 3, s. 156–170.
- ŘEHÁK, S. (2004): Postavení pohraničí v integračních procesech. In: Jeřábek, M., Dokoupil, J., Havlíček, T. a kol.: České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování? Academia, Praha, s. 87–91.
- SEIDL, T. (2005): Potenciál rozvoje příhraničního regionu Boletice. Bakalářská práce. Zápa- dočeská univerzita, Plzeň, 77 s.
- SEIDL, T. (2007): Geografický potenciál regionu Boletice. In: Petříček, V., Kuchařová, P.: Ochrana přírody a krajiny ve vojenských újezdech. AOPK ČR, Praha, s. 85–92.
- SEIDL, T. (2008): Proces integrace marginálního území do regionálního systému – příklad Vojenského újezdu Boletice. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědec- ká fakulta, Praha, 119 s.
- SEIDL, T., CHROMÝ, P. (2009): Turizmus v alternativních chráněných územích – koncen- trovaná exploatace nebo šetrné formy? Recenzovaný sborník z konference: Dobrá praxe v udržitelnosti cestovního ruchu. 10.–11. 9. 2009. Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové, s. 50–57.
- VYDROVÁ, A. (2007): Botanicky cenné lokality ve Vojenském újezdu Boletice. In: Petříček, V., Kuchařová, P.: Ochrana přírody a krajiny ve vojenských újezdech. AOPK ČR, Praha, s. 115–126.
- Výnos č. 2025-25/2007 o zpřístupnění dalších okrajových území VÚ Boletice s platností od 1. 1. 2008. Újezdní úřad Vojenského újezdu Boletice 2007.

Summary

PROBLEMS CONCERNING THE INTEGRATION OF MARGINAL REGIONS INTO THE REGIONAL SYSTEM: THE CASE OF THE BOLETICE MILITARY TRAINING AREA

The process of integrating a marginal region into a regional system provides decreasing negative impacts on its neighbouring area. It works in the opposite way as well. The problems of marginal regions are more complicated and complex than the problems of peripheral areas and they should be resolved through external intervention (Chromý, Jančák 2005). In many cases, a marginal area does not have sufficient political support to change development trends. The origin of such marginal areas is primarily dependent on political decisions. Similarly, only a political decision and widely supported consensus could kick-start any positive change. Because of its dynamic evolution, we selected Boletice Military Training Area as a research model.

Areas such as military training grounds contain an abundance of natural and semi-natural habitats. They are rich in biological diversity, in terms of both species and available habitat. Since 1992, in the EU, and subsequently in Czechia as well, such areas have been protected through implementation of the Natura 2000 network. Czechia's large military areas, even at a European scale, represent the country's most valuable and compact ecosystems combined with spectacular natural scenery. Due to its strong natural potential, the Boletice region has been the subject of ongoing discussions, concerning how to transform the area to cater to tourism needs. Changes in military management have allowed penetration of the military area's border in addition to making certain sites accessible to reasonable tourism. On the other hand, public interest in de-committing some parts of the military area for hard tourism activities has been expressed. Such proposals have been presented as a means of solving regional problems of unemployment and instability.

The main objective of this research was to outline a strategy for the destination management and future development of the core area of the Boletice region and its neighbouring municipalities. The corresponding part of the survey could not be presented in this paper, because of its high amount of detail and its concentration on specific problems. We chose instead to outline the above-listed observations and primary outcomes from the field surveys (Seidl 2005, 2008). The observations discussed herein focus on the behaviour and expectations of local and regional stakeholders as well as findings from a higher hierarchical level. We can also define the degree of marginality in the observed area by using an analysis of the internal polarisation of space (based on statistical methods and an aggregate index). We can discuss the time dimension of marginality in terms of its duration. The findings indicate that it is limited by the role of the military area's border. Border penetration influences the strength of border effects. Neighbouring municipalities will be especially affected by a change in the primary function of the parts of a military training area. A few concepts for reusing the Boletice MTA exist, but none of these are in compliance with principles of environmental protection. Analysis of the possible impacts of recently presented concepts for utilising of the Boletice region, in light of its unique environmental value, results, among other things, in the conclusion that negative impacts on the Natura 2000 network and sites could not be eliminated. There is a general lack in best practices references, such as the model case of de-commitment of Dobrá Voda MTA, etc.

We can only stress that current trends in Western European countries are focused directly on coordination between military usage, environmental protection and sound tourism activities.

At the end of this paper we would like to emphasize that the Boletice military area is a specific and unique location, which calls for a highly professional and carefully balanced approach to its development, supported by academic research and no less by the local residents.

- Fig. 1 – Spatial and administrative borders of the area of interest. Items in the legend, from the top: Boletice MTA, borders of the South Bohemia Region, borders of level I municipalities bordering on the MTA, the centres of Municipalities with Extended Competence (MEC), areas of interest, Prachatice MEC, Český Krumlov MEC.
- Fig. 2 – Demographic-structural index of municipalities in relation to the average for all of Czechia for 1991 (on the left) and 2001 (on the right). The DSI index is constructed as a simple arithmetical average of four sub-indexes, which include indicators of the population density, the share of economically active inhabitants from the total resident population, the share of the population employed in primary economic activities, and the share of uninhabited houses from the entire number of houses in the territory. In the legend: Boletice MTA, borders of the MEC.
- Fig. 3 – Diagram of the levels of application of the questionnaire survey and the structured interviews in public administration (2007). The numbers in the diagram indicate the number of subjects surveyed at the various levels. They also indicate the number of stakeholder divisions at lower administrative levels. Source: Seidl (2008).
- Fig. 4 – Špičák (1,221 m above sea-level), the second of the mountains discussed as the possible location of a proposed ski resort (above left); a marker of the artificially imposed border of the military area (below left); a marker of the administrative border of the Military Area Authority for the military area (above right); a classical type of structure from the periphery surrounding the military area (below right). Source: Seidl (2008).

Pracoviště autorů: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Albertov 6, 128 43, Praha 2; e-mail: tomas.seidl@centrum.cz; chromy@natur.cuni.cz.

Do redakce došlo 24. 3. 2009; do tisku bylo přijato 1. 12. 2009.

Citační vzor:

SEIDL, T., CHROMÝ, P. (2010): Problémy integrace marginálního území do regionálního systému: příklad Vojenského újezdu Boletice. *Geografie*, 110, č. 1, s. 44–63.